

Ситуація 6. Щоб зменшити витрати, фермери в США, які вирощують норок для продажу їх хутра, тримають тварин в маленьких клітках, де вони не можуть зробити навіть кілька кроків. Для норок це особливо важке випробування, тому що вони в основному живуть відособлено – кілька особин на 2,5 тисячі акрів. Таке утримання призводить до того, що тварини завдають собі каліцтва – прокушують шкіру, хвости і лапи.

Ситуація 7. Як повідомили сьогодні в українському МНС, вчора, 24 лютого о 19.25 в Києві в результаті обвалу балкону отримав травми, несумісні з життям, 23-річний студент Максим Осадчий. Більше 600 будинків у центрі Києва знаходяться в аварійному стані. Житлово Комунальне Господарство району, де стався нещасний випадок, поки ніяк не коментує ситуацію.

Ситуація 8. Сімнадцятирічний Тім Кархальт, розстрілявши 16 однокласників в школі селища Кріфтель біля Франкфурта, зник на машині, зумівши прорвати оточення, і пізніше був убитий в супермаркеті в 40 кілометрах від Кріфтеля.

Література

1. Yuichi Shoda, Walter Mischel, and Jack C. Wright Intraindividual Stability in the Organization and Patterning of Behavior: Incorporating Psychological Situations Into the Idiographic Analysis of Personality // Journal of Personality and Social Psychology, 1994, Vol. 67, No. 4, 674-687

УДК: 316.6

Денисенко В. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет психології, аспірантка

КООПЕРАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ПРОДУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

У даній статті автор розглядає сучасні підходи до вивчення поняття кооперації. Підходами, розглянутими у статті є «стратегічний» та «принципово-ціннісний». Автор описує доробок кожного з підходів та окреслює напрямки майбутніх досліджень явища кооперації.

Ключові слова: кооперація, взаємодія, стратегії взаємодії, кооперативні принципи та цінності.

В даній статті автор розглядає сучасні підходи до вивчення поняття кооперації. Підходами, розглянутими у статті є «стратегічний» та «принципово-ціннісний». Автор описує вклад кожного з підходів та окреслює напрямки майбутніх досліджень явища кооперації.

Ключевые слова: кооперация, взаимодействие, стратегии взаимодействия, кооперативные принципы и ценности.

In this article author describes contemporary directions of investigation of cooperation notion. Approaches discussed in the article are “strategical” and “principles and values”. The author describes the contribution of each approach and outlines the directions of future research the phenomenon of cooperation.

Keywords: cooperation, interaction, strategies of cooperation, cooperative principles and values.

Актуальність дослідження. Кооперація є досить дивним різновидом взаємодії між людськими індивідами, оскільки вона не вкладається у рамки

дарвінівської формули «виживання найсильніших» і викликає досить велику кількість запитань – «що саме спричиняє її появу?», «чому люди замість домінування обирають взаємодопомогу?» Відповіді на ці запитання значною мірою цікавлять представників таких наук як економіка та соціологія. У своїх пошуках вони змушені були звернутися до соціальної психології, як до носія пояснювальних принципів виникнення явища кооперації.

Проблема кооперації нині є досить актуальною. Прості математичні моделі, а також велика кількість зафіксованих успішно діючих соціальних об'єднань, побудованих на засадах кооперації, демонструють, що продуктивна взаємодія приносить більший вигравш кожному з її учасників, ніж протистояння чи конфлікт. На даний момент немає однозначної відповіді на питання про те, чому, усвідомлюючи потенційні вигоди від кооперації, учасники взаємодії не завжди обирають її як власну стратегію поведінки?

Проблема кооперації може розглядатися не лише у рамках міжособистісних стосунків, а й на ширших рівнях: загальнодержавному, загальносвітовому. Кооперація між державами веде до розвитку міжкультурного діалогу, економічного розвитку, наукових відкриттів, запобігає міжнаціональній ворожнечі та насиллю.

У сучасних політичних та економічних умовах проблема коопераційної діяльності постає у новій актуальній формі, як можливий механізм розвитку українського суспільства. Поява коопераційних процесів між членами локальних громад розглядається нами як альтернативний існуючому (централізоване державне управління) і більш природній, правильний механізм розвитку суспільства (самоорганізація / самоврядування). Ми припускаємо, що кооперація між членами локальних громад дозволить змінити їхню загальну «патерналістичну» установку щодо держави («Держава повинна мене повністю забезпечувати») на установку «самостійної дії» («Ми, як люди, що проживаємо на цій території, самі можемо забезпечувати процвітання свого міста, села, селища»).

Вивчення проблеми кооперації ставить велику кількість запитань перед науковцями. Недостатня розробленість цієї проблеми саме у царині психології відкриває великі можливості для ґрунтовних досліджень даної теми.

Метою статті є аналіз основних підходів, що сформувались на даний момент у вивченні проблеми кооперації та окреслення внеску кожного з підходів у розробку методології дослідження проблеми; визначення переваг та недоліків кожного підходу і окреслення сфер майбутнього дослідження.

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє визначити наступні підходи у вивченні теми кооперації.

«Стратегічний підхід»

Даний підхід почав розроблятися у 20-х роках ХХ-го століття завдяки американському математику Джону фон Нейману, що заклав основи математичної «теорії ігор» [1].

Ключовим аспектом даного підходу виступає пошук оптимальної стратегії та умов взаємодії, що привели б до появи кооперації між учасниками взаємодії. Основними методами, якими послуговуються представники «стратегічного підходу», виступають математичне моделювання взаємодії індивідів у ситуаціях невизначеності та моделюючий експеримент.

Підхід базується на серії припущень.

1. Розроблені математичні моделі вказують на те, що найбільш виграшною стратегією при взаємодії є стратегія кооперації [2] і з раціональної точки зору учасники взаємодії повинні приймати саме цю стратегію, як ключову для себе.

2. Людина ірраціональна у виборі власної стратегії поведінки при взаємодії з іншими людьми – це спричиняє ситуацію «невизначеності» (немає впевненості у тому, яку стратегію обере твій партнер по взаємодії).

3. Оскільки немає можливості контролювати дії опонента – потрібно виробити таку поведінкову стратегію, яка б відповідала характеристиці «найбільш оптимального вибору» (активності з власного боку, яка би приносила найбільше користі і мінімізувала б можливість втрат).

4. Якість взаємодії («кооперація» чи «деструкція») залежить від певних умов, у яких вона протікає. Завданням дослідників є пошук оптимальних умов взаємодії, які би максимально підвищували можливість появи кооперації між учасниками взаємодії.

Найвідомішим представником «стратегічного підходу» є Роберт Аксельрод. У своїй праці «Еволюція кооперації» [3] він досліджує проблему кооперації з історичної точки зору, вказуючи на те, що ключовим моментом у факті появи кооперації між людьми є довіра і «ілюзорна» можливість передбачати кроки партнера по взаємодії. Для формування коопераційної поведінки, з його точки зору необхідна довготривала взаємодія (чим довше партнери взаємодіють – тим більше вони дізнаються про особливості поведінки одне одного).

Прикладом того, як стратегія поведінки може впливати на появу кооперації є результат Аксельродівського «Турніру». Р.Аксельрод був ініціатором великого експерименту, так званого «Комп'ютерного турніру з гри «Дилема в'язня», який був покликаний виявити найбільш вигідну стратегію взаємодії між індивідами з точки зору обоюдної користі для кожного з учасників. Для участі у експерименті були запрошені визначні теоретики «Теорії ігор». Їм було запропоновано розробити та надіслати власну стратегію для гри «Дилема в'язня».

Дана гра є класичним прикладом моделі «Теорії ігор» [4]. Її суть полягає у тому, що два «гравці» вважаються в'язнями, кожен з яких може або «розповісти» про «злочин» іншого гравця – зраджуючи його, або не «розповідати». Відповідно є чотири варіанти виходу з гри: 1) обоюдна «зрада гравців» - обидва гравці отримують 2 роки тюрми; 2) обоюдне «мовчання» гравців – кожен отримує півроку тюрми; 3) «зрада» першого і «мовчання» другого – першого звільняють, а другий отримує 10 років тюрми; 4) «мовчання» першого і «зрада» другого – перший отримує 10 років тюрми, а другого звільняють.

Стратегії, запропоновані учасниками «Турніру», були завантажені до бази і попарно пропущені через алгоритм «Дилеми в'язня» певну кількість разів. Результатом «Турніру» став висновок Р.Аксельрода про те, що найбільш виграшною стратегією є стратегія «TIT FOR TAT» («Око за око») [5]. Вона полягає у тому, що на першому кроці гравець завжди «мовчить» (кооперується), а під час решти кроків поводить ідентично до поведінки

супротивника на попередньому кроці (якщо на попередньому кроці супротивник «зраджував» - гравець «зраджує» на поточному, і навпаки на попереднє «мовчання» супротивника відповідає «мовчанням»). Така стратегія дозволяє супротивнику «зрозуміти», як поводить його опонент за кілька кроків гри і в подальшому обирати найбільш вигідний для обох гравців сценарій – кооперацію.

Пояснюючим принципом появи кооперації Р.Аксельрод вважав механізм «Обопільної взаємності» («Mutual reciprocity») [6]. Суттю даного механізму є готовність людини йти на співпрацю для того, щоб з нею співпрацювали у відповідь. Тобто людина, за Р.Аксельродом, здатна до кооперації, переслідуючи виключно власні егоїстичні цілі. Дані погляди є частиною теорії «Безпосередньої взаємності» («Direct reciprocity») [7, 8].

Альтернативним поясненням появи кооперації серед людей є теорія «Вибору біологічно близької особини» («Kin selection»). Представники даного погляду [9, 10, 11] фокусуються на тому, що людина схильна до коопераційної взаємодії з генетично близькими особинами (з родичами).

Те, що до появи кооперації може приводити не лише специфічна стратегія, а й зовнішні умови (обставини), в яких відбувається взаємодія, доводять швейцарські вчені Е.Фер і С.Гатчер [12]. Такими «умовами» у їх дослідженні стала можливість учасників взаємодії карати одне одного за відсутність кооперації.

Дослідники змоделивали гру, суттю якої були інвестиції у «спільну справу». Учасників дослідження було поділено на четвірки. Кожен член четвірки повинен був на власний розсуд «інвестувати» гроші у розвиток спільної для четвірки «справи». Команда могла заробити лише за умови, що кожен учасник інвестує однакову кількість коштів. По завершенню дослідження кожен учасник забирав ту суму, яку він заробляв під час гри. У разі, якщо троє учасників «інвестували» великі суми, а один – невелику, вигравав тільки останній учасник, оскільки він «заробляв» пристойну суму від інвестиції решти команди. Троє ж інших членів отримували на виході менше коштів, ніж «вклали» у справу на початку. Члени команди могли покарати «безбілетника» (того, хто наживається на інших) заплативши невелику суму з власної кишені.

Цікавим є той факт, що вчені нівелювали у своєму дослідженні чинники появи кооперації, на яких наполягав Р.Аксельрод – довготривала взаємодія учасників між собою (у дослідженні учасники постійно змінювали партнерів по взаємодії) та егоїстичну мотивацію до кооперації (мотивація карати тих, хто не кооперується, в учасників була альтруїстичною, вони повинні були віддавати зароблені «гроші» за ініціювання покарання).

«Покарані» командою гравці значно підвищували свою кооперативну поведінку на наступних етапах гри у командах із абсолютно незнайомими гравцями. Таким чином даним дослідженням було показано, що не лише стратегія учасника, а й зовнішні обставини можуть впливати на появу кооперації.

Е.Фер і С.Гатчер пояснюють виникнення кооперації емоційними чинниками, що включаються у процес взаємодії. Мотивація «безбілетника» виправитися після покарання пояснюється тиском групи і приведенням власної

поведінки до групової норми. Мотивація ж решти членів групи до альтруїстичного покарання – є проявом агресії, яку відчуває група по відношенню до того, хто нічого не вкладаючи, користується її ресурсами.

Серед надбань «Стратегічного підходу» варто відзначити те, що він став першим напрямком у світовій науці, який почав глибоко і ґрунтовно вивчати процеси, що ведуть до кооперації. Непересічним є те, що даний метод вивчає поведінкові стратегії, що ведуть до кооперації. Недоліком підходу є те, що він описує лише зовнішню сторону взаємодії – поведінкові прояви її учасників, мало вдаючись у дослідження психологічної основи даної поведінки.

«Принципово-ціннісний підхід»

Підхід, що виник у лоні економіки і донині широко розробляється економістами [13; 14; 15; 16; 17; 18]. Суть даного підходу полягає у визначенні найбільш оптимальних принципів і цінностей побудови взаємодії.

На відміну від попереднього підходу, де взаємодія завжди розглядається з позицій «невизначеності» (не зрозуміло, як діятиме партнер по взаємодії), даний підхід створює наперед визначену ситуацію взаємодії системою принципів та цінностей, на яких вона повинна бути побудована. Основним же завданням для себе науковці ставлять розробку такої системи принципів та цінностей, спираючись на яку виникала б кооперація.

Послідовники даного підходу поки не дійшли згоди у єдиному визначенні для поняття «кооперативні принципи». Дехто вважає, що це система ідей, що утворилася протягом тривалого часу існування успішно діючої кооперативної організації, які можуть бути передані іншим, як зразок [13], інші вважають, що це ідеї, через які реалізуються цінності кооперації [14, 15]. В. Акопій вважає, що це сукупність чинників, завдяки яким з'являється кооперативна поведінка [16]. А.Зіновчук називає їх «основоположними організаційно-економічними характеристиками кооперації» [17].

У своїй статті «Еволюція кооперативних принципів...» В. Вісин [19] намагається розвести два ключових поняття даного підходу – це «кооперативні принципи» та «кооперативні цінності». На його думку, цінності – «це ідейна і моральна суть процесу кооперації. У кооперативному русі цінності є первинними і зумовлюють зміст принципів кооперації». Принципи, за В. Вісиним, – «це регулятори організаційно-економічного змісту і характеру взаємодії, Вони мають практичну спрямованість і в організаційному плані конкретизують суть та особливості кооперативної взаємодії» [19].

Основними принципами кооперації В. Вісин визначив: 1) добровільність взаємодії та відсутність перешкод при виході з неї; 2) соціальна справедливість, взаємодопомога, співпраця; 3) рівне право голосу під час прийняття рішень; 4) демократичний контроль за діяльністю кооперативних груп та їх посадових осіб з боку членів кооперативів; 5) безпосередня участь кожного з членів взаємодії.

Надбанням даного підходу можна вважати створення нового підходу до вивчення проблеми кооперації, але суттєвим недоліком виступає низький рівень психологічного аналізу питання кооперації довкола певних принципів та цінностей.

Висновки. Проблема кооперації, як прояву взаємодії, мало вивчена у психологічній науці. Розробкою даної теми більше займалися такі науки, як

економіка, соціологія та математика. У рамках цих наук з'явилися цілі напрямки досліджень проблеми кооперації.

Ключовими напрямками дослідження кооперації на даний момент є вивчення стратегій поведінки індивідів в умовах «невизначеності», які приводять до появи кооперації, а також розробка принципів взаємодії та певних ціннісних орієнтацій, довкола яких повинна виникати кооперація.

Основним недоліком названих підходів є те, що вони описуючи динамічні (процесуальні) характеристики взаємодії та постулюючи певні принципи на описують процесу кооперації з психологічного боку.

Можливою та доволі широкою сферою подальшого вивчення процесу кооперації є вивчення психологічної основи кооперації та розробка на базі цієї інформації психологічної моделі кооперації.

Література:

1. Neumann J. Theory of Games and Economic Behavior [Text] / J. Neumann, O. Morgenstern. - Princeton: Princeton University Press, 1944. – 284 p.
2. Ostrom E. Governing the commons [Text]: The evolution of institutions for collective action / E. Ostrom. – Cambridge: Cambridge University press, 1990. - 280 p.
3. Axelrod R. The Evolution of Cooperation [Text] / R. Axelrod. - New York: Basic Books, 1984. – 236 p.
4. Hardin G. The tragedy of commons [Text] / G. Hardin // Science. – 1968. - №162 – P. 1243—1248.
5. Axelrod R. More Effective Choice in the Prisoner's Dilemma [Text] / R. Axelrod // Journal of Conflict Resolution. – 1980. - №24 – P. 379-403
6. Axelrod R. The Evolution of Cooperation [Text] / R. Axelrod, W. D. Hamilton // Science. – 1981. - №211 – P. 1390—1396.
7. Trivers R. The evolution of reciprocal altruism [Text] / R. Trivers // The quarterly review of biology. – 1971. - №46 – P. 35 - 57
8. Nowak M. A. The arithmetics of mutual help [Text] / M. A. Nowak, R. M. May, K. Sigmund // Scientific American. – 1995. - №272 – P. 76-81.
9. Hamilton W. D. The evolution of altruistic behaviour [Text] / W. D. Hamilton // American Naturalist. – 1963. - №97 – P. 354–356
10. Hamilton W. D. Genetical evolution of social behavior I and II [Text] / W. D. Hamilton // J. Theor. Biol. – 1964. - №7 – P. 1-52
11. Smith J. M. Group Selection and Kin Selection [Text] / J. M. Smith // Nature. – 1964. - №201 – P. 1145–1147
12. Fehr E. Altruistic punishment in humans [Text] / E. Fehr, S. Gächter // Nature. – 2002. - №415 – P. 137 – 140
13. Кооперативные принципы и кооперативное право [Текст] / Под ред. Г. Г. Мюнхнера. – М.: Центросоюз, 1991. – 112 с.
14. Макферсон Я. Принципы кооперации XXI века [Текст] / Я. Макферсон. – М.: АсасСетта, 1998. – 186 с.
15. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу [Текст] / В. В. Зіновчук. – К.: Логос, 1999. – с. 13.
16. Апопій В. Нові кооперативні принципи та проблеми, їх застосування в сучасних умовах [Текст] / В. Апопій, І. Мельник // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти: збірник статей. – Львів, 1998. – Т. 1. – С. 121-141.
17. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу [Текст] / В. В. Зіновчук. – К. : Логос, 1999. – С. 58
18. Горбонос Ф. В. Кооперація: методологічні і методичні основи / Ф. В. Горбонос. – Львів : Львівський державний аграрний університет, 2003. – С. 88.
19. Вісин В. В. Еволюція кооперативних принципів та їх реалізація у кооперативному русі Волині [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України ім. Вернадського. – 2011. –

УДК 31. 015. 311.

Емішянц О.Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет психології, кандидат психологічних наук, асистент кафедри загальної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОКОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ

У роботі розглянуто самоконтроль як свідому регуляцію особистістю своєї поведінки та діяльності. Визначено зміст поняття самоконтролю та розрізнення з поняттями саморегуляції й самоврядування. Відмічено, що самоконтроль пронизує усі прояви психічного та входить в організацію саморегуляції поведінки особистості. Доведено, що самоврядування включає саморегуляцію як один з необхідних, але недостатніх механізмів самоорганізації поведінки особистості. Виявлено зв'язок самоконтролю із самоврядуванням життєвої ситуації.

Ключові слова: самоконтроль, самоврядування, саморегуляція, самоорганізація особистості.

В работе рассматривается самоконтроль как сознательное регулирование личностью своего поведения и деятельности. Определено содержание понятия самоконтроля и отличия с понятиями саморегуляции и самоуправления. Отмечено, что самоконтроль пронизывает все проявления психического и входит в организацию саморегуляции поведения личности. Доказано, что самоуправление включает саморегуляцию как один из необходимых, однако недостаточных механизмов самоорганизации поведения личности. Определена связь самоконтроля с самоуправлением жизненной ситуации.

Ключевые слова: самоконтроль, самоуправление, саморегуляция, самоорганизация личности.

In work is considered self-control as the conscious regulation of the personality of their own behavior and activities. Determined the content of the notion of self-control and the differences with the concepts of self-regulation and self-government. Noted that self-control permeates all the manifestations of mental and is included in the organization of self-regulation of behavior of the person. It is proved that the self-government includes the self-regulation as one of necessary, but insufficient self-organizing mechanisms of behaviour of the individual. The correlation of self-control with the local government situation of life.

Keywords: self-control, self-government, self-regulation of personality.

Вивчення самоконтролю особистості є **актуальним**, оскільки це свідома регуляція людиною своєї поведінки та діяльності, що забезпечує відповідність їх результатів установленим меті, вимогам, нормам, правилам. Оскільки через відносини особистості з оточуючим світом проявляється індивідуальність людини, а самоконтроль виступає її характеристикою, то науковий інтерес до вивчення самоконтролю зростає.

Стаття має за **мету** розглянути самоконтроль як компонент самосвідомості, прагнення до узгодження реального й бажаного образів ситуації, тобто інтегруючого принципу життєдіяльності особистості.

Л.В. Куліков, Е.П. Ільїн, Г.С. Нікіфоров вважають необхідним розрізнення понять саморегуляції, самоврядування, та самоконтролю. Вони сходяться в